

ни. – 2004. – № 50. – Ст. 540. 3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua> 4. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua> 5. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 19.11.2009 г. №1344-О-Р "О разъяснении пункта 5 резолютивной части постановления конституционного суда Российской Федерации от 2 февраля 1999 года № 3-П по делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части тре-

тьей статьи 42 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР, пунктов 1 и 2 постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года "О порядке введения в действие Закона Российской Федерации "О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР "О судостроительстве РСФСР", Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях" // "Собрание законодательства РФ". – 30.11.2009. – №48. – Ст. 5867. 6. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. – Х.: Одісей, 2008. – 704 с. 7. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: Учеб. – М.: Спарк, 1999. – 287 с.

Надійшла до редколегії 15.09.11

УДК 349.2

В. Божко, доц.

ПОГЛЯД НА ФУНКЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена з'ясуванню властивостей функцій оплати праці та їх співвідношенню із оплатою праці. Дослідивши їх, автор прийшов до висновку, що функції всіх правових явищ є похідними від них, вони зумовлені самими явищами, а отже, не можуть бути самостійними, діяльними. Тому функції оплати праці характеризують призначення оплати праці.

Ключові слова: функція; оплата праці; заробітна плата; функції права; функції оплати праці; функції заробітної плати.

Статья посвящена анализу свойств функций оплаты труда и их соотношению с оплатой труда. Исследовав их, автор пришел к выводу, что функции всех правовых явлений – производные от них, они предопределены самими явлениями, а следовательно, не могут быть самостоятельными, деятельными. Поэтому функции оплаты труда характеризуют предназначение оплаты труда.

Ключевые слова: функция; оплата труда; заработная плата; функции права; функции оплаты труда; функции заработной платы.

The article was dedicated to clarification of salary's functions capabilities and their correlation to a salary. During its analyze the author reach a conclusion that all functions of state and legal events are derivative, they are determined by such events and cannot be independent, effectual. Because of this salary's functions are illustrate the salary destination.

Keywords: function, remuneration, salary, law functions, remuneration functions, salary functions.

Постановка проблеми. Напевно, не потрібно нікого переконувати в актуальності дослідження відносин оплати праці, адже єдиним джерелом доходу переважної більшості працівників є плата за їх працю, котру вони виконують на підставі трудового договору. А це, безумовно, зумовлює актуальність дослідження функцій оплати праці. Актуалізує наше дослідження ще й той факт, що нам не вдалось знайти жодної позиції фахівців у галузі трудового права щодо властивостей функцій оплати праці та їх співвідношення із оплатою праці. Хоча науковцями в галузі трудового права, на відміну від учених більшості інших галузей права, приділяється значна увага функціональному аналізу трудових явищ. Тому, керуючись загальнонауковим методом наукового пізнання – сходження від загального до конкретного, виявимо властивості функцій та їх співвідношення із самими правовими явищами, які досліджені вченими значно більше та екстраполюємо отримані результати на оплату праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною основою дослідження стали праці Т.М.Радька [1, 2], В.М.Жимиринова [3], О.І.Процевського [5], Н.М.Онщенко [7], В.І.Леніна [9, 10] й інших дослідників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Віддаючи належне науковому доробку названих учених, потрібно відмітити, що вони спеціально не зосереджували свою увагу на дослідженні функцій оплати праці.

Формулювання цілей статті. Нашою метою є виявлення властивостей функцій оплати праці та пізнання їх співвідношення із оплатою праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перших дослідників, який присвятив значну увагу аналізу права та його функцій, став Т.М.Радько. На початку свого дисертаційного дослідження науковець вказує на те, що "право ... вирізняється від інших елементів надбудови ... специфікою виконуваних ним функцій, дослідження яких приводить до усвідомлення ролі та

соціальної цінності права, більш чіткого виокремлення його від інших складових надбудови" [1, с.3]. "Відповідаючи на питання, якою була (або буде) роль права ..., неминуче доведеться звертатися до з'ясування функцій, які здійснюються правом і характеризують його соціальне призначення", – наголошує вчений [2, с.23-24]. І згодом додає: "Завдання права – це зовнішній (визначальний) щодо функції права чинник" [2, с.23].

Таким чином, згідно наведеної позиції науковця, функції права характеризують соціальне призначення права. Але він сам визнає, що воно зумовлене "зовнішнім чинником", який знаходиться поза правом, а тому його призначення може лише відобразитись у функціях права. Іншими словами, на думку вченого, ані право, ані його функції не визначають свого завдання та призначення! Потім науковець уточнює: "Зумовлене економічними, політичними й ідеологічними чинниками призначення права забезпечує взаємодію, узгодженість, нарешті, цілеспрямованість основних напрямів його впливу на суспільні відносини, тобто виступає "організуючим началом" цього процесу. Цим зумовлена стабільність і єдність здійснюваних правом функцій на тому чи іншому етапі його розвитку" [2, с.25-26]. Тобто, не дивлячись на те, що призначення права зумовлене цілою низкою чинників, а отже, є похідним від них, воно здатне самостійно визначати напрями правового впливу. Адже, "необхідно відзначити, – продовжує Т.М.Радько, – що призначення права виявляється не прямолінійно і безпосередньо, а трансформується відповідно до його специфічних властивостей, набуваючи згодом юридичного характеру. Тому можливе не збігання призначення і функцій права", – підсумовує вчений. З іншого боку, "при визначенні функції права лише як основного напрямку його впливу на суспільні відносини залишається поза увагою спрямовуючий момент такого впливу", – стверджує дослідник і відразу ж уточнює: "Зміст терміну "функція права" ... не може бути зведений або лише до призначення, або лише до напрямів

впливу права. *Функція права – це єдність двох чинників: призначення права в суспільстві й основних напрямів його впливу на суспільні відносини* [2, с.23-24].

Наступним теоретиком права, який зосередив свою увагу на аналізі функцій державно-правових явищ, став В.М.Жимиров. На його погляд, "більшість авторів отожднюють функцію з дією (діяльністю). Разом з тим подібний підхід є одностороннім, адже не дозволяє всебічно проаналізувати динамічну природу держави і права, котрі перебувають у стані "перманентної еволюції" [3, с.3]. Тому слід погодитися з тим, що "отожднювати або протиставляти основні напрями впливу й соціальне призначення права недоцільно", – наголошує науковець [3, с.63]. Він уважає, що "функція права – це такий напрям його впливу на суспільні відносини, потреба у здійсненні якого породжує необхідність існування права як соціального явища. Вона виражає найбільш істотні, *головні риси права*, витікає з самої його природи і направлена на здійснення особливої ролі, що стоїть перед правом" [3, с.64]. І згодом додає: "Функція права впливає з його сутності й зумовлена призначенням права в суспільстві на певному етапі його розвитку" [3, с.124].

Таким чином, В.М.Жимиров теж послідовно вказує на те, що термін "функція права" охоплює не лише призначення, але й напрями правового впливу права на суспільні відносини. Щоправда, більш ретельний аналіз двох останніх його висловлювань свідчить про певну непослідовність науковця. Адже, на відміну від попередньої його тези, в останній стверджується, що функція права є похідною від сутності та призначення права, бо вона "впливає з сутності права" та "зумовлена його призначенням". При цьому функція права не є напрямом впливу і не визначає, не виражає риси права. Крім того, з авторських тез не зрозуміло, чим є функція щодо права, якими властивостями вона володіє, яка її юридична природа, чим вона відрізняється від інших державно-правових явищ.

Слід визнати, що розуміння функцій права та інших державно-правових явищ як основних напрямів або видів впливу права на суспільні відносини, в яких виражається роль і призначення права в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші риси, є домінуючим у сучасній правничій науці [4, с.313]. Тому й більшість науковців галузі трудового права розглядають функції своєї галузі права як явище, котре розкриває його соціальне призначення і завдяки цьому визначає напрями правового регулювання суспільних відносин, що становлять його предмет [5, с.223].

На наш погляд, по-перше, якщо функція права взагалі та трудового права зокрема визначає основні напрями його впливу на трудові відносини, то яке тоді призначення принципів права, трудового права? Адже у теорії права загально визнано, що під ними розуміють керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин [6, с.128]. Тобто, якщо функції та принципи трудового права визначають напрями впливу на суспільні відносини, спрямованість їх правового регулювання, то зміст термінів "функції трудового права" та "принципи трудового права" мають співпадати, вони повинні бути тотожними за змістом, а отже, від використання одного з них слід відмовитись! По-друге, якщо термін "функція трудового права" водночас характеризує і напрямки впливу, і призначення права, то останні мають бути тотожними явищами, бо не може один термін одночасно охоплювати різні явища. Переконані, що напрями правового регулювання трудових відносин співпадають з призначенням трудового права лише тоді, коли воно є живим, вольовим, діючим, якщо трудове право самостійно ви-

значає власне призначення, а отже, як наслідок, діє згідно цього призначення. Натомість, на нашу думку, право як загально-соціальне явище є результатом діяльності людей, котрі керуючись своїми цінностями та світоглядом, створили й визначили призначення права – забезпечувати інтереси людей. Але тоді суспільство ще не було структурованим, інтереси всіх його членів співпадали, не було глибокого розподілу праці, тому у формуванні права брали участь усі люди і в ньому відображались їхні інтереси. Поглиблення процесу розподілу праці згодом зумовило виокремлення окремих категорій людей, які спеціалізувались на здійсненні державного управління, на формулюванні загально-обов'язкових правил поведінки. Тому цілком природно, що власні, професійні інтереси цих людей вже не співпадали з інтересами інших. Унаслідок цього у праві почали втілюватись не збалансованість інтересів усіх суб'єктів права, а лише інтереси окремих прошарків населення, тільки тих, хто формулює загальнообов'язкові правила поведінки.

Отже, оскільки право не є самостійною, живою істотою, а лише засобом у руках суб'єктів права – носіїв влади, то воно немає власної волі, нездатне діяти за власним бажанням, не визначає свого призначення, не окреслює напрямки свого впливу. Воно є лише інструментом у руках свого творця, котрий здатний мати призначення, як і кожне явище (предмет), але це призначення визначається не правом, а правотворцем. Натомість, суб'єкт права – носій влади, використовуючи право, самостійно може впливати на відносини, здатен визначати напрям такого впливу, іноді діючи навіть усупереч призначенню права, втілюючи в ньому власний світогляд та цінності, вресhti-решт, принципи, використовуючи його у приватних цілях та інтересах. Адже склянку, наприклад, можна використовувати з різним призначенням, але її призначення, так само як і призначення права, оплати праці й заробітної плати визначають не вони самі, а ті суб'єкти права, результатом діяльності або об'єктом права власності яких є названі правові явища. Зокрема, призначення заробітної плати визначає працівник, бо саме він є її власником, вона належить лише йому. Натомість призначення оплати праці як процесу, під час якого результати праці людини оцінюються у грошовому еквіваленті, визначає правотворець. Однак, ані заробітна плата, ані оплата праці не є живими істотами, котрі, маючи власну волю та інтереси здатні були б діяти.

Тому неживе право та інші правові явища не можуть визначати свого призначення, їх формулює правотворець. До того ж, напрям впливу права уточнюється і у процесі механізму правового регулювання з участю багатьох суб'єктів правозастосування, носіїв власних інтересів. Ось чому призначення права, навіть приписи правових норм не завжди втілюються у правовідносинах.

Поділяє таке переконання і В.М.Жимиров, стверджуючи: "Державу і право слід розглядати як інструменти (засоби), за допомогою яких забезпечується стабільність і безпека найважливіших суспільних відносин" [3, с.4]; вони "не є самоцінними категоріями, а створюються, існують і діють для вирішення низки загальнозначущих завдань" [3, с.10]. До того ж, сам учений неодноразово наголошував, що право призначене "привнести у суспільне життя певну визначеність, оптимальну нормативність, котра забезпечить нормальне (для абсолютної більшості членів співтовариства) існування та розвиток людського товариства" [3, с.12, 88, 295]. Крім того, зі слів Н.М.Онїщенко, "право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства і кожного з них зокрема" [7, с.7]. На наш погляд, саме тому право

призначене стати засобом збалансування інтересів працівника, роботодавця та держави, всі інших суб'єктів права. Але яскравим підтвердженням того, що цілі та інтереси носіїв влади не завжди збігаються з інтересами інших суб'єктів права, суспільства загалом, є позиція Конституційного Суду України, сформульована ним у абзаці третьому пункту 4 мотивувальної частини свого Рішення від 8 квітня 1999 року №3-рп/99: "Інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й у діяльності приватних підприємств, товариств".

Таким чином, владні суб'єкти (органи державної влади, державні службовці) є носіями власних інтересів, котрі не завжди співпадають з публічними інтересами, з інтересами працівників, роботодавців, держави чи суспільства. Але якщо та частина суспільства, яка зосередила владу в своїх руках, спрямовуватиме правовий вплив у вигідному лише для себе напрямі, то чи розкриє напрям правового впливу призначення права, чи можна буде за допомогою права задовольнити інтереси всіх суб'єктів права? Переконані, що призначення права і напрями його впливу – близькі за змістом, але не тотожні терміни. Натомість, якби право було живою, вольовою істотою, яка самостійно визначала б власне призначення і діяла б згідно нього, лише тоді зміст названих термінів співпадав би. Але в такому випадку не було б жодних підстав для протиставлення права і закону, для визнання законів не правовими.

З-поміж низки висновків, які визначають наукову новизну дисертаційного дослідження В.М.Жимирова та винесені ним на захист, є й такий: "Функціонування права як регулятивно-охоронної системи *передбачає діяльність* організованих і наділених певним обсягом владної компетенції *суб'єктів*" [3, с.12]. І далі: "Реалізація функцій права полягає у втіленні приписів правових норм у *практичну діяльність суб'єктів права*" [3, с.14]. Іншими словами, вчений переконує, що функціонує не право, а учасники правових відносин, натомість результати їх дій приписуються праву. Однак, як вірно наголошував Т.М.Радько, "завданням права є вказівка на кінцеву або проміжну мету, досягнення якої повинне вирішуватися ним *самостійно*, або здійсненню якої воно повинне сприяти ..., що воно повинно робити" [2, с.23].

Погоджуючись з цим, хочемо спитати: чому функціонує право, а не інші правові явища, втілюючись у поведінці суб'єктів права? Чому результатом функціонування одного явища є діяльність іншого? Переконані, що таке міркування не є логічно послідовним, адже позбавляє самих суб'єктів права можливості діяти. Як тоді діє право, інші державно-правові явища, що є результатом їх функціонування? Адже, якщо вони здатні діяти, то їм не потрібні помічники – суб'єкти права. А якщо діють лише учасники суспільних відносин, то не варто підміняти дію одного явища іншим. Тобто, якщо зникнуть усі суб'єкти права, то чи продовжуватиме свою дію право або його функції?

Щоправда, іноді науковець переконує, що "функції права реалізуються *за допомогою юридичних засобів*" [3, с.254], а не суб'єктів права, під якими він розуміє "правові явища ..., за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права" [3, с.262]. В.М.Жимиров наголошує: "В цілому можна зробити висновок, що в якості правових засобів виступають норми і принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги,

заходи заохочення та покарання, акти реалізації прав і обов'язків тощо" [3, с.261]. Тобто названі правові явища є тими засобами, за допомогою яких реалізуються функції права? Але ж, загальноновизнано, що всі названі юридичні засоби також функціонують. Іншими словами, виконують певні функції не лише правові норми, але й принципи права, правові акти тощо. Однак, як тоді розмежувати результат функціонування "функцій права" від "правових засобів"? Чому вчений не відносить до правових засобів державу, право, нарешті суб'єктів права взагалі та людину зокрема? На початку свого дослідження науковець уже наголошував на інструментальному підході щодо розуміння державно-правових явищ, відповідно до якого держава і право – це інструменти: "Державу і право слід розглядати як *інструменти (засоби)*, за допомогою яких забезпечується стабільність і безпека найбільш важливих суспільних відносин" [3, с.4]. До того ж, Г.Ф.Шершеневич говорив, що "*юридичні засоби* забезпечення інтересів припускають саме наявність *волі*, здатної усвідомити загрозу і утриматися від порушення" [8, с.439]. Тобто людину також можна визнати засобом реалізації функції права, адже лише вона має волю, завдяки чому може керувати своєю поведінкою? Проте В.М.Жимиров класифікує правові засоби "залежно від суб'єктів, котрі їх використовують". Тому ним виокремлюються "засоби, котрі використовуються громадянами, організаціями, а також засоби, що використовуються посадовими особами та державними органами" [3, с.270]. Крім того, залежно від порядку застосування юридичних засобів, останні поділяються ним на ті, що використовуються безпосередньо учасниками правовідносин і ті, що лише за сприяння правозастосовних органів [3, с.270].

Але якщо держава, право та інші правові явища є правовими засобами, то в чітких руках вони оживають, діють, хто їх використовує? На це питання, напевно підсвідомо, вчений відповідає лише наприкінці свого дослідження: "*Функції права і функції держави реалізуються у формі соціальної діяльності, шляхом впливу людини на навколишню політико-правову дійсність з метою збереження її стабільності й позитивного перетворення*. Таким чином, *реалізація функцій права полягає у втіленні приписів правових норм у практичну діяльність суб'єктів права* внаслідок *дотримання ними заборон, виконання юридичних обов'язків і використання суб'єктивних прав*", – переконує науковець [3, с.237, 308].

Отже, функції названих правових явищ, на думку В.М.Жимирова, реалізуються виключно через діяльність людини, суб'єктів права, шляхом їх впливу на політико-правову дійсність, унаслідок дотримання ними правових норм. Хочемо наголосити на тому, що лише наприкінці своєї дисертації вчений нарешті ототожнив результат функціонування державно-правових явищ із діяльністю людини. Отже, як функції права, так і функції держави реалізуються через діяльність людини. Іншими словами, результат діяльності людини свідчить про функціонування і держави, і права! Але як тоді відокремити, розмежувати результат діяльності права від держави? Чи не погодився таким чином науковець з тим, що ані держава, ані право не функціонують, а є лише інструментами в руках людини (суб'єктів права), за допомогою яких вони задовольняють власні потреби та інтереси?

"Функції права реалізуються *суб'єктами* шляхом їх дотримання, виконання або використання в межах правових відносин або поза ними", – підсумовує вчений. Але такий висновок зумовлює виникнення кількох питань: виконання, використання, дотримання і застосування – це форми реалізації права чи функцій права? Чому реалізація права суб'єктами є реаліза-

цією функцій права? А що є результатом функціонування суб'єктів права?

Крім того, науковець наголошує: "Функція права – це прояв специфічних властивостей права" [3, с.65]. Переконані, що кожне явище (предмет) має певні властивості. Але якщо функції права – це прояв його властивостей, то маємо поставити знак рівності між функціями і властивостями явищ (предметів). Натомість, на наш погляд, функції права не тотожні його властивостям, бо вони співвідносяться між собою як частина та ціле. Адже, по-перше, їх властивості використовуються лише суб'єктами права, а не проявляються самими явищами (предметами), як переконує вчений. Саме тому відповідному явищу (предмету) приписується "функціонування" – реалізація окремої його властивості через діяльність людини. По-друге, явища (предмети) володіють значно більшою кількістю властивостей, аніж їх здатна пізнати та використати людина. Тому й вони виконують менше функцій, аніж наявних у них властивостей. По-третє, властивості явищ (предметів) зумовлюють їх призначення, сферу їх можливого використання людиною, але вони (властивості) не окреслюють напрями зміни самого явища (предмету).

То що ж таке функція та як вона співвідноситься із державно-правовими явищами взагалі та з оплатою праці й заробітною платою зокрема? Для пізнання сутності функцій та їх взаємозв'язку із самим явищем, вважаємо за необхідне дослідити праці класиків марксизму-ленінізму, адже навіть сучасні науковці здійснюють свої дослідження на основі матеріалістичної діалектики. Так, ще В.І.Ленін підкреслював: "Не можна заперечити того факту, що в мертвій матерії живе животворне прагнення організуватися, а, отже, матеріальний світ не мертвий, а живий. Щоправда, про його волю і мету можна говорити лише відносно. Проте ця загальна розумність лише смутно виявляється в інстинкті тварин і отримує чистий, визначений вираз тільки у функції людського мозку, іншими словами, в нашій свідомості ... Без сумніву, розум є в природних речах. Як же інакше, без релігійної допомоги, могла з'явитися на світ обдарована розумом людина? Хто визнає розум, цей важіль всякої системи і доцільності, за природний продукт, той не може не визнати систематичну доцільність природи. Але дух людини є єдиним духом. Ні розумність в русі зірок, ні в яйцях зозулі, ні здоровий глузд у конструкції бджолиного вулика, голови мурашки або мавпи, – тільки вища сила, свідомість, дух або розум у вигляді функцій людського мозку заслуговує цієї назви" [9, с.374-375].

І далі: "Ми, новітні матеріалісти, не дотримуємося тієї обмеженої думки, що вагома і відчутна матерія є матерія *par excellence*; ми поділяємо ту точку зору, що і звуки, і запах квітів й інші запахи – теж матерія. Ми не дивимося на сили як на простий придаток, як на чистий предикат речовини, а як на речовину, відчутну речовину, як на "річ", яка панує над усіма властивостями. Ми дивимося на речовину і на сили демократично ... ми, сучасні матеріалісти, стверджуємо, що функція в такій же мірі є самостійною річчю, як і відчутна мозкова речовина або яка-небудь інша матеріальна річ. І думки, їх джерело і їх природа є такою ж самою реальною матерією, а тому вони так само заслуговують на вивчення, як і все інше" [9, с.435-436].

Таким чином, дослідивши позиції "новітніх матеріалістів", можемо зробити наступний висновок: вони визнають усю матерію не лише живою, але й здатною функціонувати. До того ж, на їх думку, функція є самостійною, котра існує незалежно від самої матерії. Можливо, саме тому окремі сучасні вчені, ґрунтуючись на

матеріалістичній діалектиці, схильні визнавати діяльними, діючими, самостійними не лише запах квітів, звуки, але й право як загально-соціальне явище, норми права та інші правові явища? Але навіщо це юристам? В.І.Ленін змушений був визнати самостійність існування матерії в усіх явищах та функції через те, що йому потрібно було пояснити, як могла з'явитись на світ така істота як людина, котра володіє розумом, свідомістю, заперечуючи при цьому Божественне втручання у процес її створення. Але коли юристи вказують на самостійне право, на те, що воно є живим, визнають самостійність функцій права, то невже вони прагнуть перекласти всю відповідальність за неефективність правового регулювання від творця права на таке соціальне явище, котре ми називаємо правом, або його функції?

Продовжуючи знайомство із позицією "новітніх матеріалістів", хочемо також нагадати загальновідомий приклад, який використав В.І.Ленін у дискусії із Бухарініним, окреслюючи відмінність логіки формальної від діалектичної. У своєму виступі 30 грудня 1920 року Бухарін сказав: "Товариші, на багатьох з вас спори, які тут відбуваються, справляють враження, приблизно, такого характеру: зустрічаються дві людини і запитують одна одну, що таке склянка, котра стоїть на кафедрі. Одна відповідає: "Це скляний циліндр, і нехай буде підданий анафемі кожен, хто скаже, що це не так". Інша говорить: "Склянка – це інструмент для пиття, і нехай буде підданий анафемі той, хто заперечить це" [10, с.288]. Далі В.І.Ленін уточнює: "Склянка є, безперечно, і скляним циліндром, й інструментом для пиття. Але склянка має не лише ці дві властивості, або якості, або сторони, а нескінченну кількість інших властивостей, якостей, сторін, взаємин з рештою всього світу. Склянка є важким предметом, який може бути інструментом для кидання. Склянка може служити як прес-пап'є, як приміщення для спійманого метелика, вона може мати цінність як предмет з художнім різьбленням або малюнком, абсолютно незалежно від того, чи придатна вона для пиття, чи зроблено її зі скла, чи має вона циліндричну або якусь іншу форму, тощо. Якщо зараз мені потрібна склянка, як інструмент для пиття, то мені абсолютно неважливо знати, чи вона має циліндричну форму і чи дійсно вона зроблена зі скла, зате важливо, щоб у її дні не було тріщини, щоб не можна було поранити собі губи, користуючись цією склянкою, тощо. Якщо ж мені потрібна склянка не для пиття, а для такого використання, для якого придатним є скляний циліндр, тоді мені згодиться і склянка з тріщиною у дні або навіть зовсім без дна тощо" [10, с.289].

Така позиція зумовлює виникнення низки питань. По-перше, склянка, як і будь-яка матерія, згідно вищеведеного твердження В.І.Леніна як новітнього матеріаліста, має бути живою, здатною функціонувати, до того ж функція склянки повинна бути відносно самостійною щодо самої матерії. Але чому він не говорить про функції склянки, а лише про її властивості, якості чи сторони? Дійсно, склянка володіє певними властивостями. Але чи сама склянка їх визначає? Чи здатна вона змінювати свої властивості, набувати інших рис, діяти, розмножуватись? Чому В.І.Ленін увесь час говорить про склянку бездіяльнісну? Адже склянка є "інструментом для кидання" (кимось?), "склянка може служити" (кому?), "чи придатна вона для пиття" (кимось?), "чи зроблена вона зі скла" (кимось?), "мені потрібна склянка" (кому?). Тобто склянка є засобом, пристроєм, котрий є результатом діяльності одного суб'єкта задля задоволення потреб іншого. Сама ж склянка позбавлена активності, діяльності. Самостійно вона не визначає ані власної форми, ані матеріалу, з якого її виготовлять,

ані власної маси, ані інших своїх властивостей та власного призначення. Вона, в розумінні "новітнього матеріаліста", є пасивним, неживим, не діючим предметом. У дискусії В.І.Ленін зовсім не згадує про живу матерію, про її функції. Чому він наголошує не на функціях склянки, а на її властивостях? Напевно тому, що властивості окреслюють ті сфери, в яких вона (склянка) може бути використана суб'єктом права. Тобто її можна використовувати з різним призначенням, вона є знаряддям в руках людини. Іншими словами, властивості явища (предмету) зумовлюють його здатність задовольняти певні потреби людини. Але ті потреби, задоволенню яких воно сприяє, які з його використанням задовольняються – це і є його призначенням, його функцією. Однак функції та властивості явищ (предметів) не співпадають. Адже не всі їх властивості пізнані людиною, лише частина з них може бути використана суб'єктом. Проте ті властивості, котрі зумовлюють можливість використовувати явище (предмет) за певним призначенням, окреслюють його призначення, функції.

Склянка має певну масу, тому її можна використовувати як інструмент для оборони або для нападу, як засіб для кидання. Іншими словами, використовуючи ті властивості, котрими володіє явище (предмет), залежно від того, про явище природи чи результат діяльності людини йде мова, вони й використовуються нею з тим призначенням. Тому до однієї групи можна віднести явища природи, котрі людина лише пізнає, а з часом прагне пристосувати їх до задоволення власних потреб, використати їх у власних інтересах (наприклад, перетворити механічну енергію на кінетичну, використати вплив гравітації, всесвітнього тяжіння тощо). Однак усе це – властивості природних явищ, котрі забезпечують можливість людині задовольнити певні потреби. Так, вода має певні властивості – випаровуватись, замерзати, змінюючи свій агрегатний стан. Але її призначенням є вгамовувати спрагу людини. Інші властивості води хоча й пізнані людиною (адже вона, наприклад, здатна зберігати інформацію), але нею не використовуються. Проте вода немає власних завдань та цілей, а функції води не існують поза водою, поза її властивостями. Її функції є наслідком властивостей води, котрі не існують поза самим явищем (предметом), вони є похідними від них.

До іншої групи явищ (предметів) можна віднести ті, які створила людина та саме завдяки їй вони отримали певні властивості. Наприклад, у природі не існує склянки, автомобіля, права як загально-соціального явища, оплати праці чи заробітної плати, адже всі вони є результатом діяльності людини. Вона їх створила і використовує за визначеним нею ж призначенням. Але це не означає, що всі інші властивості не дозволяють використовувати їх за іншим призначенням. Так, властивістю склянки є здатність утримувати рідину, тому її функція – засіб для пиття. Але інші її властивості дають змогу використовувати склянку з іншим призначенням – виконувати іншу функцію – як засіб для зберігання рідини, консервування, нарешті як засіб для утримування метелика.

Отже, властивості явищ (предметів) та їх функції – взаємозумовлені, властивості зумовлюють призначення (функції), а не навпаки. Однак вони не є тотожними явищами. Тому ані властивості, ані функції предметів та явищ не існують поза ними. Функції є похідними від них, а тому є несамостійними, неживими, не діючими, адже вони нездатні виокремитись, так само як і явище (предмет) без своїх властивостей буде зовсім іншим явищем (предметом). Тому тоді, коли працівник та роботодавець формують оплату праці, вони надають їй (наділяють її) певних властивостей. А тим лакмусовим

папірцем, котрий засвідчить її придатність виконувати своє призначення, визначене творцями – сприяти справедливій щодо результатів праці та еквівалентній щодо її витрат трансформації праці працівника у грошовий еквівалент – і стануть функції оплати праці. Натомість, властивості заробітної плати мають надати можливість їх власнику (працівнику) виконати призначення плати за працю – відшкодувати затрачені зусилля та стимулювати працівника до подальшої ефективної, продуктивної праці, забезпечивши йому можливість зберегти звичний для нього та членів його сім'ї спосіб життя.

Таким чином, усі правові явища, у тому числі й право, оплата праці чи заробітна плата не можуть мати власних цілей та завдань, їх функції зумовлені їхніми властивостями, котрі не існують поза самими предметами чи явищами, вони є похідними, невіддільними від них. З іншого боку, функція будь-якого явища, в тому числі й державно-правового, завжди є похідною від самого явища, вона зумовлена самим явищем, а тому не може бути самостійною, діяльною, функціонуючою, функція не має власних властивостей, які б вирізняли її від властивостей самого явища (предмета).

Інтуїтивно це відчуває й В.М.Жимиров, адже наприкінці свого дослідження він зазначає: "У сучасній юридичній науці *право* розглядається як специфічна функціональна *система*, первинним структурним *елементом* якої є *функція права*, тобто *основний напрям правового впливу на суспільні відносини*" [3, с.294-295]. Таким чином, учений перекоонує, що право співвідноситься із функцією права як частина та ціле, адже остання є складовою права. Але якщо при цьому врахувати, що, на його погляд, функція права – це основний (єдиний?) напрям правового впливу на суспільні відносини, то що ж тоді є правом, яке включає в себе й свої функції? Вважаємо, що право і його функції співвідносяться не як частина та ціле, а як явище та його призначення, як предмет і його тїнь. Адже призначення, функція предмету не існують поза самим предметом, вони нездатні виокремитись, діяти, функціонувати, так само як і явище (предмет) без своїх властивостей буде зовсім іншим явищем (предметом). З іншого боку, призначення предмету не є його складовою. Воно, як тїнь, не лише не здатне характеризувати, визначити предмет, але й діяти.

Висновки. Узагальнивши все вищевикладене, приходимо до висновку, що, по-перше, функції всіх державно-правових явищ є похідними від них, вони зумовлені самими явищами, є їх своєрідними тіннями, а тому не можуть бути самостійними, діяльними, функціонуючими, вони нездатні виокремитись від самого явища. По-друге, самі по собі ані право, ані інші правові явища, у тому числі й оплата праці та заробітна плата нездатні функціонувати, діяти. Вони є лише знаряддями, засобами в руках людини, інших суб'єктів права, за допомогою яких останні задовольняють свої потреби. Тому навіть право нездатне регулювати або охороняти, функціонувати всупереч волі всіх суб'єктів права. По-третє, функція оплати праці свідчить про призначення оплати праці у механізмі правового регулювання трудових відносин, у той час, як функція заробітної плати характеризує призначення плати за працю. По-четверте, у функціях оплати праці знаходить свій вияв призначення оплати праці – справедливо щодо результатів праці та еквівалентно щодо її витрат трансформувати працю працівника у грошовий еквівалент. Натомість функцією заробітної плати є призначення плати за працю – відшкодувати затрачені зусилля та стимулювати працівника до подальшої ефективної, продуктивної праці,

забезпечивши йому можливість зберегти звичний для нього та членів його сім'ї спосіб життя.

1. Радько Т.Н. Теоретические и методологические проблемы функций социалистического права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.Н.Радько. – М., 1978. – 40 с. 2. Радько Т. Н. Основные функции социалистического права. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1970. – 142 с. 3. Жимиров В.Н. Юридический функционализм (теоретико-методологический анализ) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Жимиров Вадим Николаевич. – С.Пб., 2005. – 334 с. 4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., Т.6: Т-Я. – 2004. – 768 с. 5. Процевський О.І. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання / О.І.Процевський

// Право України. – 2011. – №2. – С.223-233. 6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., Т.5: П-С. – 2003. – 736 с. 7. Оніщенко Н.М. Проблеми поняття, сутності та природи права / Н.М.Онищенко // Часопис Київського університету права. – 2009. – №4. – С.4-9. 8. Шершеневич, Г.Ф. Общая теория права [Текст] / Г.Ф.Шершеневич. – М. : Изд. бр. Башмаковых, 1912. – Вып. 3. – 577 с. 9. Ленин В.И. Экскурсы социалиста в область теории познания. Замечания по книге И.Дидцена "Мелкий философские работы" // Общ. собр. соч. – М. : Политиздат., Т.29 : Философские тетради. – 1969. – С.365-454. 10. Ленин В.И. Ещё раз о профсоюзах, о текущем моменте и об ошибках тт. Троцкого и Бухарина // Общ. собр. соч. – М. : Политиздат., Т.42 : Ноябрь 1920 – март 1921. – 1970. – С.264-304.

Надійшла до редколегії 15.09.11

I. Ізарова, канд. юрид. наук

ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ І ЙОГО ЗМІСТ

Стаття присвячена дослідженню принципу публічності у цивільному судочинстві, визначенню його місця у системі принципів цивільного процесуального права та співвідношенню із принципами гласності, усності та відкритості цивільного процесу.

Ключові слова: принцип публічності у цивільному судочинстві; принцип гласності; цивільне судочинство.

Статья посвящена исследованию принципа публичности в гражданском судопроизводстве, определению его места в системе принципов гражданского процессуального права и соотношению с принципами гласности, усности и открытости гражданского процесса.

Ключевые слова: принцип публичности в гражданском процессе, принцип гласности, гражданское судопроизводство.

The article deals with the principle of publicity in civil procedure, to determine its place within other principles, relation with principles of transparency in civil procedure.

Key words: principle of publicity in civil proceedings, the principle of transparency, civil proceeding.

Роль принципів у функціонуванні галузі права є виключно важливою, оскільки саме вони визначають основу відповідної галузі права і стабільний напрямок її розвитку. Враховуючи їх визначальне значення та вплив на формування галузі права та її інститутів слід прискіпливо пильнувати за їх дотриманням, оскільки порушення загальних засад призведе до втрати стабільності та внутрішньої структури галузі права.

Нашу увагу привернув один із визначальних принципів цивільного судочинства, який є його основою та рушійною силою свого існування. Його зміст і значення зазнавали докорінних змін, що, в свою чергу, істотно впливало на весь процес цивільного судочинства. В. Кройтор в своїй статті знову підняв важливе питання про звернення до досвіду римських судових процесів, але, на жаль, у своєму дослідженні зупинився саме на тому етапі, який, як він справедливо вказав, незважаючи на свої істотні вади, став "певним прототипом сучасної моделі судочинства" [1; 70]. І це не дивно, оскільки екстраординарний процес став відображенням негативного напрямку розвитку цивільного судочинства, до чого можливо призвела, у поєднанні із рядом інших важливих факторів, саме закритість цього процесу. Чому відкритість і публічність вважається одним із найважливіших принципів, що забезпечують справедливе цивільне судочинства? В чому основне значення та зміст принципу публічності у цивільному судочинстві? Як реалізується принцип публічності в сучасному цивільному процесі?

Принципи цивільного судочинства завжди є і будуть предметом прискіпливої уваги науковців, але водночас деякі питання носять певний дискусійний характер і вимагають додаткового дослідження, зокрема, правова природа принципу публічності цивільного судочинства та його співвідношення із принципом гласності.

Відкритість цивільного судочинства завжди проявлялася в можливості та забезпеченні вільного доступу громадськості до судового розгляду справи – суди проходили публічно, на ринкових площах, де всі охочі мали можливість спостерігати за тим, що відбувається. Сам термін *publicus* з латини перекладається як "громадський", але в правовому контексті *publicus* можна трак-

тувати передусім як "винесене на громадськість" або "оприлюднене для громадськості", і про це свідчать думки римських юристів. В Дигестах Юстиніана, Павел вказує, що "пред'явлення позову" означає пред'явлення речі публічно, щоб тому, кому пред'являється вимога, було надано можливість здійснити свою вимогу (Д. 10.4.2) [2; с. 541]. В своїх Інституціях Гай вказує на те, що публічно заявляють в урочистих словах, чим підтверджують урочисто їх силу назагал (І. 2.104) [3; 21]. Ульпіан вказує на те, що позов про опікунів та піклувальників, які не викликають довіру, є ніби публічним, тобто відкритий усім (Д. 26.10.41 пар.6) [4; 663].

Слід зауважити, що судовому захисту прав та інтересів осіб з давніх часів притаманні риси публічності. Саме тоді особи, які зверталися до суду із вимогою вирішити їх спір, який вони не змогли вирішити між собою, виносили на загал свої вимоги та заперечення, обгрунтовані доказами. В першій таблиці Законів 12 таблиць було визначено: "якщо [сторони, що судяться] не приходять до угоди, нехай [вони] до полудня зйдуться для суду на форумі або на коміціумі". Таким чином, коли спір відбувався публічно, його учасники ніби отримували гарантію неупередженості та незацікавленості суду, який розглядав справу, а рішення якого ставало для них обов'язковим для виконання, а також однакове застосування норм і правил, які були джерелами права. І суддя, вносячи своє рішення у справі, завжди спостерігав реакцію римського суспільства, яке пильно стежило за тим, щоб правосуддя відбувалося виключно на засадах справедливості та римських законів, оскільки кожен із його членів міг його на собі відчути (керувався ними). Порядок формування суддівського корпусу в період дії преторського права свідчить про те, що саме відкритість їх діяльності дозволила удосконалити застарілі норми Законів XII таблиць та заповнити прогалини у праві, що з часом перетворилося на найбільш досконалу систему *ratio scripta*. Норми права, які не ефективно регулювали суспільні відносини і не задовольняли інтереси суспільства, поступово відмирили.

З якою метою судовий розгляд справ розпочали проводити публічно? На нашу думку, уявлялося, що саме таким чином забезпечується схвалення суспільст-